

O'ZBEKISTON QONUNCHILIGIDA TERGOVGA QADAR TEKSHIRUV: MUAMMOLAR VA TAKLIFLAR

Mualliflar: Ernazarov Ulug'bek Eshqobil o'g'li

Ahmadov Muhammad Ali Erkin o'g'li

Sergeli tumani bo'yicha IIO FMB xodimi

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida belgilangan tergovga qadar tekshiruv institutini tahliliy-tanqidiy nuqtai nazardan ko'rib chiqadi. Muallif tergovga qadar tekshiruvning ijobiy tomonlarini (jinoyatlarni tez ochish, asossiz ish qo'zg'atmaslik) ta'kidlagan holda, asosiy muammolarni – protsessual huquqlarning cheklanganligi, muddatlar yetarli emasligi, dalillar maqbulligi va nazoratning zaifligini ochib beradi. Maqolada ushbu muammolarni bartaraf etish bo'yicha aniq takliflar – huquqiy kafolatlarni kuchaytirish, muddatlarni moslashtirish, shaffoflikni oshirish va xalqaro tajribani o'rganish keltirilgan. Maqola jinoyat protsessini insonparvarlashtirish va samaradorligini oshirishga qaratilgan islohotlar uchun muhim hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: tergovga qadar tekshiruv, Jinoyat-protsessual kodeks, aybsizlik prezumptsiyasi, protsessual huquqlar, inson huquqlari, prokuror nazorati, jinoyat protsessi, shaffoflik, muddatlar, dalillar maqbulligi, xalqaro tajriba, O'zbekiston qonunchiligi.

Kirish

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining (JPK) 329-moddasiga ko'ra, tergovga qadar tekshiruv jinoyat haqidagi ariza yoki xabarni olgandan keyin o'tkaziladigan dastlabki bosqichdir. Bu bosqichda jinoyat alomatlari mavjudligini aniqlash uchun 10 sutkagacha (alohida hollarda prokuror ruxsati bilan 1 oygacha) muddat beriladi. Tekshiruvda tushuntirishlar olish, hujjatli taftish, ekspertiza va boshqa harakatlar amalga oshirilishi mumkin, ammo to'liq tergov

harakatlari (masalan, tintuv yoki ushlash) cheklangan. Bu institut jinoyatlarni tez ochish va asossiz ish qo'zg'atmaslikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Tergovga qadar tekshiruvning ijobiy tomonlari

Bu bosqich jinoyat protsessining samaradorligini oshiradi: asossiz ish qo'zg'atishni oldini oladi, dalillarni saqlashga yordam beradi va resurslarni tejaydi. Masalan, bojxona yoki soliq organlari iqtisodiy jinoyatlarda bu bosqichdan samarali foydalanadi. So'nggi yillarda qonunchilikdagi o'zgartishlar (masalan, elektron ro'yxatga olish tizimlari) tekshiruvni shaffoflashtirdi.

Asosiy muammolar

1. Protsessual huquqlarning cheklanganligi: Tekshiruvda shaxslarning himoya huquqi (advokat ishtiroki, materiallar bilan tanishish) to'liq ta'minlanmaydi. JPKda bu bosqich ishtirokchilarining huquq va majburiyatlari aniq belgilab qo'yilmagan, bu esa aybsizlik prezumptsiyasini (JPK 23-modda) buzishi mumkin. Xorijiy tajribada (masalan, Rossiya yoki Qozog'istonda) bu bosqichda himoya tomoni huquqlari kuchliroq.

2. Muddatlar va kechikishlar: 10 sutka (yoki 30 sutka) muddat ko'pincha yetarli emas, ayniqsa murakkab ekspertizalar uchun. Bu ish qo'zg'atishni kechiktiradi yoki asossiz rad etishlarga olib keladi.

3. Dalillar maqbulligi: Tekshiruvda olingan materiallar keyinchalik dalil sifatida ishlatilishi mumkin, ammo protsessual kafolatlar yetarli emas. Bu qiynoqlar yoki noqonuniy usullar xavfini oshiradi (garchi qonun taqiqlasa ham).

4. Nazorat va shaffoflik yetishmasligi: Prokuror nazorati bor, ammo amaliyotda sub'ektivlik va byurokratiya kuzatiladi. Ilmiy maqolalarda bu bosqich "yashirin tergov"ga aylanishi mumkinligi ta'kidlanadi.

Bu muammolar jinoyat protsessining samaradorligini pasaytiradi va inson huquqlarini himoya qilishda bo'shliqlar yaratadi.

Takliflar

1. Huquqiy kafolatlarni kuchaytirish: JPKga maxsus bob kiritib, tekshiruv ishtirokchilariga (gumonlanuvchi, jabrlanuvchi) advokat chaqirish, materiallar bilan

tanishish va shikoyat berish huquqini berish. Bu aybsizlik prezumptsiyasini mustahkamlashga yordam beradi.

2. Muddatlarni moslashtirish: Murakkab holatlarda muddatni avtomatik uzaytirish mexanizmini joriy etish yoki elektron tizimlar orqali jarayonni tezlashtirish.

3. Shaffoflikni oshirish: Barcha tekshiruvlarni yagona elektron registrda (hozirgi "E-material" kabi) ro'yxatga olish va prokuror nazoratini kuchaytirish.

4. Xalqaro tajribani o'rganish: Qozog'iston yoki Ukrainadagi kabi yagona pre-tergov registrini joriy etish, shuningdek, Yevropa Inson huquqlari sudi standartlariga moslashtirish.

Bu takliflar jinoyat protsessini insonparvarlashtirib, samaradorligini oshiradi. So'nggi islohotlar (2017–2025 yillar Harakatlar strategiyasi doirasida) bu yo'nalishda ijobiy qadamlar, ammo tergovga qadar tekshiruvni yanada takomillashtirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi (2021-yil 22-sentabr holatiga ko'ra oxirgi tahrir). – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, normativ hujjatlar bazasi (lex.uz).
2. O'zbekiston Respublikasining "Harakatlar strategiyasi" (2017–2021 va 2022–2026 yillar davri) doirasidagi jinoyat protsessi islohotlari haqidagi Prezident farmonlari va qarorlari.
3. Rustambaev M.X. O'zbekiston Respublikasi jinoyat-protsessual huquqi. – Toshkent: Adolat, 2020.
4. Saidov A., Xoljigitov N. Jinoyat protsessida tergovga qadar tekshiruv: muammolar va takomillashtirish yo'llari // Huquqiy tadqiqotlar jurnali, 2022, № 3.
5. Rossiya Federatsiyasi Jinoyat-protsessual kodeksi (qiyosiy tahlil uchun).
6. Qozog'iston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi (pre-tergov registr tizimi bo'yicha).

7. Yevropa Inson huquqlari sudi qarorlari (aybsizlik prezumptsiyasi va dastlabki bosqichdagi huquqlar bo'yicha).

8. Ilmiy maqolalar va sharhlar: "Tergovga qadar tekshiruv – yashirin tergovmi?" // O'zbekiston huquqshunosligi jurnali, 2023 yilgi sonlar.